

mpc
METODICKO-PEDAGOGICKÉ CENTRUM

Moderné vzdelávanie pre vedomostnú spoločnosť / Projekt je spolufinancovaný zo zdrojov EÚ

Mgr. Peter Borovský

Video posunky k učebnici „Učím sa hovoriť“

Osvedčená pedagogická skúsenosť edukačnej praxe

Prešov, 2012

Vydavateľ: Metodicko-pedagogické centrum, Ševčenkova 11,
850 01 Bratislava

Autor OPS/OSO: Mgr. Peter Borovský

Kontakt na autora: Spojená škola Pavla Sabadoša internátna, Duklianska 2 Prešov
ptr.brnsk@gmail.com

Názov OPS/OSO: Videoposunky k učebnici „Učím sa hovoriť“

Rok vytvorenia OPS/OSO: 2012

Odborné stanovisko vypracoval: Ing. Eva Gregová

Táto osvedčená pedagogická skúsenosť edukačnej praxe/osvedčená skúsenosť odbornej praxe bola vytvorená z prostriedkov projektu Profesionálny a kariérny rast pedagogických zamestnancov. Projekt je financovaný zo zdrojov Európskej únie.

Kľúčové slová

posunky, posunková reč, posunkovaná slovenčina, posunková komunikácia, sluchovo postihnutý, prístupy, videoposunky, učím sa hovoriť

Anotácia

V predkladanej pedagogickej skúsenosti vás chcem oboznámiť s prístupmi využívanými pri vzdelávaní sluchovo postihnutých. Je to totálna komunikácia, simultánna komunikácia, bilingválny prístup. Na školách pre sluchovo postihnutých na Slovensku sa jednotný systém nepoužíva. Prevláda simultánna komunikácia vo forme posunkovanej slovenčiny. V tejto práci som vytvoril videonahrávku posunkov používaných v 1. ročníku ZŠ pre žiakov so sluchovým postihnutým podľa učebnice „Učím sa hovoriť“. Videonahrávka je predkladaná v DVD formáte s možnosťou využitia PC alebo interaktívnej tabule.

OBSAH

Úvod.....	5
1. Charakteristika sluchovo postihnutých.....	6
2. Posunková reč sluchovo postihnutých.....	7
2.1 Jazyk a gramotnosť sluchovo postihnutých.....	8
2.2 Gramatika posunkovej komunikácie nepočujúcich.....	10
2.3 Kodifikované posunkové systémy.....	12
3. Prístupy využívajúce posunkovú komunikáciu.....	13
3.1 Totálna komunikácia.....	13
3.2 Simultánna komunikácia.....	15
3.3 Bilingválny prístup.....	17
3.4 Posunková komunikácia učiteľa sluchovo postihnutých.....	21
4. Použitie videoposunkov vo vyučovacom procese.....	25
Záver.....	27
Zoznam bibliografických zdrojov.....	29
Zoznam príloh.....	31

ÚVOD

Postihnutie sluchového orgánu nie je len postihnutím biologickým. Prítomnosť sluchovej poruchy mení podmienky zaradenia sa jedinca do spoločnosti, najmä tým, že mení podmienky na dorozumievanie. Určuje odlišné podmienky na vzdelávanie, ale aj prácu. Sluchové postihnutie je problémom nielen medicínskym, no tiež sociálnym, pedagogickým, psychologickým, lingvistickým a možno povedať, že aj problémom filozofickým, a to v rovine individuálnej osobnej filozofie života i v rovine komunity sluchovo postihnutých.

Súčasný stav výchovy vzdelávania nepočujúcich charakterizuje nejednotnosť výchovno-vzdelávacích systémov. Na školách sa uplatňuje daktylný systém /prstová abeceda/, orálna reč, posunková reč, pomocné artikulačné znaky a písmo spolu s využívaním existujúcich zvyškov sluchu, alebo všetky tieto prístupy sa kombinujú.

Inú metódu budeme používať v školskej praxi u nepočujúcich žiakov, u ktorých sa začala výstavba reči v dojčenskom veku či predškolskom veku, inú v prípade, keď do školy prichádza dieťa bez predškolskej prípravy a inú v prípade, ak dieťa bolo umiestnené v špeciálnej materskej škôlke. Na našich školách pre sluchovo postihnutých sa preferuje orálny prístup s využitím daktylu a nesystematickým používaním posunkov. Pritom sa nerešpektuje skutočnosť, že šesťročné nepočujúce dieťa, ktoré nastupuje do školy, nemá ešte vybudovanú orálnu reč, hoci práve prostredníctvom nej ho začína škola už od prípravného ročníka vzdelávať. Je to nelogický a paradoxný jav spojený s negatívnymi následkami na vzdelanie.

V tejto práci po oboznámení, čo je to sluchové postihnutie, chcem naznačiť prístupy, ktoré využívajú posunkovú komunikáciu vo výchovno-vzdelávacom procese. A zároveň informovať o metodike rozvíjania schopnosti porozumieť textu u žiakov 1. ročníka ZŠ pre sluchovo postihnutých s využitím videoposunkov v spojení s obrazom.

1. CHARAKTERISTIKA SLUCHOVO POSTIHNUTÝCH

Pri sluchovom postihnutí - ide o poruchu sluchu - počutia, ktorá sa premieta do vývinu jedinca podľa stupňa a rozsahu straty sluchovej ostrotí a obdobia sluchového postihnutia.

Tento jedinec je postihnutý nedostatkami počutia reči. Toto postihnutie možno vymedziť dvoma krajnými prípadmi. Nedoslýchavosť je ľahší stupeň sluchovej poruchy, keď jedinec vníma reč prevažne sluchom. Úplná hluchota je prípad keď jedinec vôbec nepočuje. Hluchý jedinec alebo jedinec postihnutý ťažkou nedoslýchavosťou vníma reč prevažne zrakom a hmatom. Sluchovo postihnutí majú väčšinou zvyšky sluchu. Svetová zdravotnícka organizácia (WHO) určila stupne sluchových postihnutí na pracovné účely nasledovne:

-úplná strata sluchu

-veľmi ťažké sluchové postihnutie 91 dB

-ťažké sluchové postihnutie 71-91 dB

-stredne ťažké sluchové postihnutie 56-71 dB

-stredné sluchové postihnutie 41-55 dB

-ľahké sluchové postihnutie 26-40 dB

Stupeň sluchovej poruchy nie je jediným kritériom závažnosti sluchového postihnutia. Okrem nej rozhoduje funkčná kapacita jedinca, rozvinutosť reči, mentálne schopnosti a individuálne podmienky vývinu. Sluchovo ťažšie postihnutý jedinec má narušené sociálne vzťahy, menšie sluchové postihnutie takéto narušenie nespôsobuje. Sluchovo postihnutí jedinci vyžadujú komplexnú, t.j. lekársku, špeciálno-pedagogickú, sociálnu a technickú starostlivosť. Sluchovo postihnuté deti sa v súčasnosti vzdelávajú v materských základných školách a učilištiach bežného typu alebo v školách pre nedoslýchavých a pre nepočujúcich. Komplexnú starostlivosť a v rámci nej špeciálnu výchovu je potrebné poskytnúť sluchovo postihnutým hneď od zistenia sluchového postihnutia, pretože raná výchova, od narodenia do troch rokov, je dôležitá pre rozvoj komunikačných zručností.

Cieľom pedagogiky sluchovo postihnutých je sociálna integrácia. Pedagogika sluchovo postihnutých je samostatným vedným odborom. Člení sa na pedagogiku nepočujúcich a na pedagogiku nedoslýchavých. Prax pedagogiky sluchovo postihnutých sa zameriava predovšetkým na rozvoj komunikačných spôsobilostí, na rozvíjanie reči vo všetkých jej formách, t. j. orálnej, písanej, na rozvoj sluchovej pozornosti od útleho veku, ale aj psychických schopností a celej osobnosti sluchovo postihnutých osôb.

Pedagogika sluchovo postihnutých má veľmi úzky vzťah k mnohým vedným disciplínam. Ide najmä o všeobecnú pedagogiku, fonetiku, o jednotlivé druhy špeciálnej pedagogiky (logopédie, psychopédie, pedagogiku telesne, zrakovo postihnutých, ťažkovychovávatel'ných, psychosociálne narušených a liečebnú pedagogiku), pedagogickú audiológiu, neurológiu, pediatriu, foniatriu, elektroakustiku, patopsychológiu, sociológiu a pod.

2. POSUNKOVÁ REČ SLUCHOVO POSTIHNUTÝCH

Posunková reč je motoricko-vizuálny komunikačný systém slúžiaci na dorozumievanie nepočujúcich, ktorého podstata spočíva v dohodnutých pohyboch a konfigurácii rúk a prstov, ako aj v mimike tváre. Základné komponenty posunkovej reči sú posunky. Každý posunok má štyri rozdielne formačné parametre /Krahulcová- Žatková 1993/:

1. tvar rúk,
2. poloha rúk,
3. pohyb rúk,
4. orientáciu.

Tieto prvky posunkovej reči sú tým, čím sú hlásky v jazyku. Spôsob, ktorým sa posunky kombinujú do viet, je v posunkovej reči jedinečný, ako je jedinečná kombinácia hlások do slov a viet v každom hovorenom jazyku. Pod posunkami rozumieme pohyb jednej alebo oboch rúk a prstov. Ruky sa často určitým spôsobom dotýkajú tváre, hlavy a trupu. Sú sprevádzané zodpovedajúcou mimikou, ktorá je pri posunkovom dorozumívaní oveľa dôležitejšia ako pri dorozumívaní orálnym spôsobom. Posunok ako súčasť dorozumievania, jazykového systému ma podľa Solojeva /1997/ veľa osobitostí:

- Posunok je vykonávaný v priestore pomocou rúk hovoriaceho. Umiestnený môže byť vyššie, nižšie, bližšie, ďalej, viac vľavo alebo vpravo od konvenčného bodu.
- Pri posunkoch jednou alebo oboma rukami môžu kombinácie fixovaných polôh prstami a pohybov rúk fungovať vo väčšom alebo menšom priestore.
- Posunok vykonávaný pohybom ruky a prstov môže byť charakterizovaný zvláštnosťou pohybu, jeho smerom, tempom a podobne.
- Ak tvoria posunky štruktúru, môžu byť vykonávané postupne i súčasne, a to vo dvoch variantoch: buď sa dva posunky vykonávajú súčasne, alebo na posunok predchádzajúci nadväzuje nový.

Súčasťou posunkovej reči sú aj výrazové prostriedky mimo posunku:

- postoje /celkové i situačné/,
- mimika,
- prirodzené gestá,
- prirodzené pohybové vyjadrenia.

Tento kynetický komunikačný systém obsahuje gestiku, mimiku, plastiku tela a situačné faktory.

Z vývojového hľadiska existuje veľké množstvo klasifikácií posunkov. Obecnou vývojovou a funkcionálnou klasifikáciou je napr. delenie posunkov na:

- konvenčné posunky,

- prirodzené posunky,
- lokálne zaužívané posunky,
- internacionálne posunky,
- špeciálne posunky, ktoré majú význam len v určitej spojitosti a sú len ťažko preložiteľné do slov. /Krahulcová- Žatková 1993, Mistrík 1985/

2.1 Jazyk a gramotnosť sluchovo postihnutých

Jedným z najdôležitejších predpokladov pre existenciu človeka je potreba človeka integrovať sa s inými ľuďmi, vymieňať s nimi informácie. Informácie, ktoré spájajú človeka so svetom sú takou dôležitou potrebou jeho ľudskej existencie ako i potrava, odpočinok.

Komunikácia je podávanie informácii pri priamom a nepriamom sociálnom styku. Je základnou zložkou interakcie medzi ľuďmi. Predpokladom možnosti komunikácie je jeden spoločný súbor a na základe tohto spoločného súboru sa ľudia môžu dorozumievať. Je ním určitý jazyk. Záleží na prostredí, obsahu informácií, miesta.

Komunikácia sluchovo postihnutých predstavuje špecifický systém foriem komunikácie. Je to systém charakteristicky sa vyvíjajúci v horizontálnom i vertikálnom smere. Pozostáva z mnohých foriem komunikácie (orálnej, manuálnej, foriem optických, verbálnych i neverbálnych, lokálne podmienených i obecné platných a to nielen v populácií sluchovo postihnutých).

Nepočujúci človek sa na prvý pohľad od počujúceho nijak nelíši. Len nepočuje. A to, že nepočuje, mu neumožňuje komunikovať obvyklým spôsobom – hovorenou rečou. Preto nepočujúci používajú ku komunikácii také prostriedky, ktoré sú dostupné ich zmyslom, ktorými môžu vnímať. Komunikujú vizuálnym – posunkovým jazykom. A práve existencia posunkového jazyka, vlastná kultúra i história robí z nepočujúcich v ich rodnej zemi jazykovú i kultúrnu menšinu.

Nepočujúci sú schopní sa v závislosti na veľkosti sluchovej straty naučiť rozprávať a podľa osobných schopností odzerať z úst. Ale ani to neznamená, že môžu komunikovať rovnako ako počujúci. Samotné slovo totiž nenesie 100% informácií. Okrem informácie, ktoré sú v samotnom slove sú ďalšie informácie prenášané intonáciou, melódiou hlasu, ktoré samozrejme nie sú vidieť a nedajú sa odzerať z úst. Preto i keď nepočujúci odzerať všetky slová, nikdy nedostane 100% informáciu, ktorú by dostal počujúci.

U ľudí, ktorí sa už ako nepočujúci narodili, alebo stratili sluch v ranom detstve, nemá mozog vyvinuté sluchové centrum. Miesto neho má však iné centrum, ktoré dokonale vníma a filtruje pohyby. To, čo niekomu pripadá ako pomätené mlátenie rukami, je zmes pohybov, v ktorom sa nepočujúci vyznajú rovnako dobre, ako počujúci v zmesi zvukov.

Posunkový jazyk si vytvorili nepočujúci spontánne ako vizuálny komunikačný prostriedok. V minulosti bol vnímaný ako niečo podradného, čo sa nemôže vyrovnávať s hovoreným jazykom. Vedecké rozbory posunkového jazyka za posledných rokov konečne preukázali a potvrdili, že

posunkový jazyk je plnohodnotným jazykom, ktorým môžeme vyjadriť všetko a niekedy i viac ako hovoreným jazykom. Posunkový jazyk je odlišný od hovoreného jazyka. Nie je to len vizuálna forma hovoreného jazyka. Slovenský jazyk a posunková slovenčina tvoria vety a slová, resp. znaky. Podobne ako slová sú zložené s písmom, každý posunok je tvorený tvarom ruky, ich významnou polohou, pohybom a umiestnením v priestore.

Ak nazrieme do minulosti, zistíme, že donedávna na Slovensku vládol totalitný režim, ktorý trval 40 rokov a sluchovo postihnutí patrili medzi skupinu zdravotne postihnutých, ktorí žili na okraji spoločnosti. Tá spoločnosť bola politicky jednostranne orientovaná a nepripúšťala podnety z tzv. „západu“. Keď hovoríme o jazyku, väčšina intaktných rodičov sluchovo postihnutých detí a mládeže bola podnecovaná nepriateľmi posunkového jazyka a snažila sa presvedčiť svoje sluchovo postihnuté deti, že posunkový jazyk nie je jazyk a podobá sa niečomu ako je negramotnosť, či gestá opíc. Žiaľ, sluchovo postihnutí takýmto záverom napokon uverili a preto potom nemali pozitívny vzťah k svojmu jazyku. Hanbili sa posunkovať pred intaktnou verejnosťou a mysleli si, že posunkový jazyk je menejcenný jazyk a že sa nemôže vyrovnáť hovorenému jazyku.

Po revolúcii sa u nás začala pomaly šíriť myšlienka o vedomí a hodnote komunity nepočujúcich, začalo sa bojovať za to, aby im bolo umožnené dosiahnuť aj vysokoškolské vzdelanie a aby mohli pôsobiť na ďalšie generácie nepočujúcich a tiež na to, aby intaktná komunita začala k nim zaujímať iný postoj. Začína sa to prejavovať aj v oblasti špeciálnej pedagogiky, kde sa diskutuje o význame jazyka sluchovo postihnutých ako o jednom z plnohodnotných jazykov. Musím však konštatovať, že i dnes sa ešte medzi odborníkmi, ale aj skupinami niektorých integrovaných sluchovo postihnutých nájdu takí, ktorí k posunkovému jazyku, vďaka neinformovanosti rodičov a odborníkov, majú veľmi kritický prístup.

Rodičia sluchovo postihnutých detí, intaktní odborníci a záujemcovia o posunkový jazyk sa o posunkovom jazyku dozvedia len málo, pretože mnohé učebnice o posunkovej reči predstavujú predovšetkým akúsi zásobáreň posunokov. Tým naznačujem, že ani u akéhokoľvek cudzieho jazyka nestačí znalosť lexikálnych jednotiek. Musíme tiež poznať pravidlá, ktorými sa tieto jednotky spájajú do vyšších celkov, teda pravidlá gramatické. Pokiaľ budeme v akomkoľvek cudzom jazyku hľadať len prvky svojho materského jazyka, nikdy cudzí jazyk nemôžeme pochopiť, ba ani sa ho naučiť. Pokiaľ budeme v slovenskom posunkovom jazyku hľadať prvky hovoreného jazyka slovenského, dopadneme rovnako. A čo sa týka gramotnosti, pre mnohých počujúcich ľudí je posunkový jazyk, či posunková reč akýmsi trňom v oku, lebo nie je prispôbená gramatickej stavbe slovenčiny, či po stránke ústnej alebo písanej. Neznamená to, že veľmi ťažko sluchovo postihnutý človek s malou znalosťou slovenčiny je negramotný, pretože ťažiskom jeho gramotnosti nie je síce písané slovo, ale posunková reč, ktorá mu zrozumiteľnejšie nahrádza spisovnú slovenčinu. Tiež musíme zdôrazniť, že posunkový jazyk v žiadnom prípade nie je univerzálny. Výnimkou je existencia medzinárodného posunkového jazyka, ktorí si ho vytvorili samotní nepočujúci z dôvodu lepšej komunikácie pri stretávaní sa sluchovo postihnutých ľudí z rôznych krajín.

Chcel by som pripomenúť výrok slovenského jazykovedca Jozefa Mistríka:

„Jazyk je recept na jedlo a reč je hotové jedlo“. Tým chcem povedať, že ak chceme, aby sluchovo postihnuté dieťa používalo svoju reč ako „hotové jedlo“ prirodzeným spôsobom, musíme mu v rannom veku zabezpečiť podmienky pre vytvorenie spojov v jeho mozgu, ktoré sú zodpovedné za „jazyk“. Aby sa takéto spoje mohli vytvoriť, je potrebné mu umožniť komunikačné podnety, či už vo forme posunkovej alebo hovorenej.

2.2 Gramatika posunkovej komunikácie nepočujúcich

Gramatika sa chápe ako súbor pravidiel o obmieňaní slov a o ich spájaní do väčších celkov. Súhrn týchto pravidiel je rôznorodý u jednotlivých typov jazykov. Najčastejšie sú pravidlá podmienené obmieňaním slovných tvarov, skloňovaním a časovaním.

Najjednoduchšie vetné celky vznikajú jednoduchým priradovaním slov, napr. v angličtine.

Jednoduchým priradovaním sa utvárajú syntaktické celky aj v posunkovej reči, pretože slová vyjadrené posunkami sú gramaticky neohybné.

Gramatika posunkovej reči je podľa Mistríka /Csonka a kol., 1986/ trojstupňová a delí sa na gramatiku slov, gramatiku viet a gramatiku súvislého textu.

Gramatika slov

Základné a najjednoduchšie pomenovania vznikajú celkom prirodzene. Základná slovná zásoba posunkovej reči obsahuje väčšinu takýchto posunkov, ktoré vie rozlíšiť a čítať v konkrétnej situácii každý účastník rozhovoru. Posunky, ktorými sa pomenúva, môžu byť:

- deiktické /ukazovacie/,
- ikonografické /zobrazovacie/,
- symbolické /naznačujúce/,
- konvenčné /zaužívané/,
- kontaktové /nadväzujúce/,
- zložené.

Nové alebo zložité pomenovania vznikajú najčastejšie skladaním posunkov ako napr.: úrad = dom + písať, brat = rodina + chlapec.

Pre vyjadrenie množného čísla existujú dva spôsoby:

- zopakovaním posunkujúceho príslušnú vec. Posunok sa zopakuje dva razy.
- doplnením k základnému posunku posunok mnoho.

Lokalizácia v čase sa realizuje taktiež dvoma spôsobmi:

- využitím doplnujúceho posunku bolo a bude, pričom sa v prítomnom čase posunok je nepoužíva.
- využitím posunkov označujúcich významy “včera, dnes, zajtra”, ktoré sa pridávajú k základnému posunku. Napr.: pracoval = pracovať + včera.

V inventári posunkov sú jednak také, ktoré sú špecificky národné, ale aj internacionálne.

Slovná zásoba v posunkovej reči sa nedelí ako napr. V slovenčine na 10 slovných druhov, ale stačí členenie na nominatíva, deiktiká, numeratíva.

Nominatíva sú posunky, ktoré označujú /pomenúvajú/ veci, vlastnosti, deje a okolnosti. Napríklad: otec, učiteľ, čistý, mladý, písanie, učenie, teplo, živo.

Deiktiká sú posunky, ktorými sa ukazuje na javy vstupujúce do konkrétnej situácie. Napríklad: ja, ty, on, môj, sem, zajtra.

Numeratíva sú posunky, ktoré vyjadrujú číselné údaje. Napríklad: prvý, všetci, tri, nič.

Posunok neobsahuje údaje o gramatických kategóriách, pri nominatívach vecí a vlastností nevyjadruje gramatický rod, ani číslo, spôsob, vid. Všetky tieto kategórie, ak sú pre zrozumiteľnosť potrebné, sa musia vysvetľovať zloženými posunkami. Tzv. Ohýbanie je potom analytické.

Rozkazovací spôsob sa tvorí tak, že spojka sa vyjadrí analyticky napr.: posunkom “myslím” – vo význame “tuším”.

Gramatika viet.

Vety sa tvoria logickým skladaním z posunkov označujúcich plnovýznamové slová.

Vety posunkovej reči sú rady voľne zreťazených významov, v ktorých sa uplatňuje slovosled takých jazykov, ktoré nemajú ohýbanie, ako napr. Angličtina.

Poradie slov vo vete je dost' voľné a najviac ovplyvnené zákonitosťou danou vybavovaním predstáv.

Vety v súvetí sú voľne pričlenené a medzi ne sa kladie modifikujúci výraz /ale, alebo/ obyčajne vtedy, keď a to žiada kvôli vyjadrenie vzájomnej závislosti viet.

Posunková reč je výlučne rečou situačnou. Je to reč, ktorá plní funkciu hovoreného prejavu. Posunková reč je v podstate konverzačná, dialogická reč. Ako v každej konverzačnej reči, je aj tu možné uplatnenie tzv. Holofráz – slov, ktoré majú syntaktickú platnosť celých viet. Komunikuje sa často náznakovými, heslovitými vetami. Zložité, dlhé súvetia sa uplatňujú len vzácne. Monologický text v komunikácii nepočujúcich je zriedkavý. Kvôli dobrej zrozumiteľnosti má veľký význam jeho členenie na odseky. Maximálnu zrozumiteľnosť tu umožňujú ďalšie spolupôsobiace faktory, akými sú mimika gestikulácia, plastika tela, situačné faktory, spätná väzba.

Pokiaľ ide o gramatiku, posunková reč sa približuje k najvyvinutejším jazykom, akým je angličtina a ďalšie analytické jazyky, ktoré nepoznajú skloňovanie ani časovanie, ale funkciu výrazov vo vete určuje slovosled – ich poradie.

Pokiaľ ide o čitateľnosť posunkovej reči, optimálna je vzdialenosť 100-150 cm medzi komunikujúcimi.

Významné je Mistríkovo konštatovanie, že orálna ani daktylná reč nie sú v rozpore s posunkovou rečou, ktorá je rečou pojmov, obsahu, zatiaľ čo prvé dve reči sú výlučne rečami formy. Pritom sa posunkovej, orálnej i daktylnej reči prisudzuje absolútna osobitosť.

2.3 Kodifikované posunkové systémy

Nie všade sa v komunitách nepočujúcich používa len prirodzená posunková reč. V USA sa z prirodzenej posunkovej reči vyvinul konvencionalizovaný jazykový systém. Americký posunkový jazyk /ASL/ možno označiť za kodifikovaný jazyk s pevnejším užívaním jazykových noriem a s pevnejšou jazykovou stavbou. Tento jazyk amerických nepočujúcich je nezávislý od hovorenej angličtiny a komunikácia v ASL nepredpokladá simultánnu komunikáciu s hovorenou rečou.

V snahe čo najviac zblížiť posunkovú formu komunikácie s hovorenou rečou vytvárajú počujúci odborníci aj umelé, formálne systémy manuálnej komunikácie. Tieto posunkové systémy sú odvodené od prirodzeného posunkového jazyka, z ASL, alebo nemajú žiaden základ v existujúcej forme posunkovej komunikácie. Základnou zásadou pri ich tvorbe bola systematickosť a podriadenie systému jazykovej organizácie a gramatiky hovoreného jazyka /najčastejšie angličtiny/. Preto možno hovoriť aj o tzv. Znakovej reči, ktorá je charakteristická svojou komplexnosťou a jazykom sa blíži hovorenej reči /Janotová, 1983/.

Gramatika hovoreného jazyka vstupuje aj do morfolologickej stavby posunku. Flexia pôvodne inflexného posunku sa tvorí pomocou daktylu. Takto možno vytvárať totožné gramatické vzťahy, časovanie, pády a pod. Znaková reč v sebe spája dva nezávislé systémy – jazyk počujúcej populácie i prirodzený posunkový jazyk.

Najrozšírenejší je tzv. Seeing Essential English /SEE/, ktorý vytvoril D. Anthony. Svojou komplexnosťou býva niekedy pre nepočujúcich príťažlivý. Preto sa vytvoril aj pomerne jednoduchší systém tzv. SEE. Komunikáciu týmito systémami možno graficky prepísať.

Znaková angličtina – Signed English tvorcov H. Bornsteina, L. Fanta, D. Watsona, T. O Rourkeho využíva posunky ASL a na zvýraznenie gramatiky aj prstovú abecedu. Pôvodne bola vytvorená v pedagogických podmienkach pre potreby vzdelávania sluchovo postihnutých detí predškolského veku. Obsahovala 2500 slov, z toho 1700 zhodných s ASL.

Význam manuálnych /znakových/ systémov spočíva v preklenutí bariér medzi jazykmi dvoch odlišných modalít. Napriek tomu, že každá modalita predurčila podobu organizácie oboch jazykov, vytvorením znakových systémov sa zblížila ich gramatická a syntaktická stavba. Posunková komunikácia sa tak značne priblížila v jazykovej rovine komunikácii vo fonetickom jazyku.

Prirodzená posunková reč sa používa v komunitách nepočujúcich. Znakové systémy sa vo svete uplatňujú prevažne pri výchove a vzdelávaní.

3. PRÍSTUPY VYUŽÍVAJÚCE POSUNKOVÚ KOMUNIKÁCIU

Posunková reč nepočujúcich vznikla zo spontánnej posunkovej reči, ktorá bola v historickom vývine pravdepodobne predchodcom orálnej reči. Posunková reč sa používa dodnes pri dorozumívaní členov niektorých austrálskych kmeňov. Posunkovú reč používajú i severoamerickí Indiáni ako spoločný dorozumievací jazyk, hoci inak hovoria 64 jazykmi. Posunkové systémy sa používajú medzi mníchmi v južnom Francúzsku, ktorí zložili sľub mlčanlivosti. Posunky používajú aj herci a netreba zabúdať ani na úzko špecializované komunikačné systémy s posunkami napríklad v športe alebo v armáde.

U nepočujúceho dieťaťa sa začína rozvíjať posunková reč spontánne, na základe potreby dorozumenia, a to už okolo jedného roku. Posunky a mimiku využíva dieťa ako prostriedok na označovanie predmetov a javov, činností, vlastností na vyjadrenie svojich želaní. Týmto spôsobom si teda dieťa vytvára spontánne náhradný komunikačný kanál.

Posunkovú reč tvorí, ako sme už spomenuli, určitý systém dohodnutých polôh a pohybov rúk a prstov, ktoré vyjadrujú isté symboly reálneho alebo abstraktného sveta. V týchto symboloch nepočujúci uvažuje a v týchto symboloch sa aj vyjadruje.

Nie všade sa však v komunitách nepočujúcich používa len posunková reč. Vo vzdelávaní sluchovo postihnutých jestvujú viaceré prístupy, ktoré zahrňujú posunkovú reč. V tejto kapitole si stručne zhrnieme poznatky o totálnej komunikácii, kodifikovaných posunkových systémoch, simultánnej komunikácii v posunkovej a hovorenej reči a o bilingválnom prístupe u nepočujúcich. Na záver kapitoly si objasníme situáciu s posunkovou komunikáciou učiteľov nepočujúcich na Slovensku.

3.1 Totálna komunikácia

Totálnu komunikáciu možno definovať ako filozofiu, ktorá spája všetky použiteľné komunikačné systémy na dosiahnutie účinného dorozumievania so sluchovo postihnutými a medzi nimi navzájom. Nejde teda o metódu.

Filozofia totálnej komunikácie vychádza z toho, že je nehumánne žiadať iba od nepočujúceho dieťaťa, aby prekonávalo komunikačné problémy. Je to potrebné, aby sa aj počujúci ľudia vyrovnávali s jeho nezavinenou odlišnosťou a vedeli sa jej prispôbiť. Totálna komunikácia teda chápe aj integráciu nielen ako zapojenie nepočujúceho do sveta počujúcich, ale aj zapojenie počujúcich do sveta nepočujúcich. Pritom je veľmi dôležité, že rešpektuje individualitu každého dieťaťa a podľa toho volí prístup. To znamená, že napr. rečovo nadané deti treba vzdelávať orálne, no zásadne sa deti nemajú nútiť, aby používali iba jeden komunikačný prostriedok.

Metódami a prostriedkami totálnej komunikácie sú pantomíma, posunková reč, umelé posunkové systémy, prstová abeceda, výslovnosť a hlasitá reč, odzieranie, slúchadlá, zosilňovacie zariadenia a napokon aj divadlo, umenie, čítanie, film a televízia.

Vyžaduje sa, aby osoby v okolí dieťaťa /to znamená nielen učitelia, ale aj členovia rodiny, ďalej riaditeľ, školník, upratovačka atď./ používali v jeho prítomnosti všetky komunikačné prostriedky, a to aj vtedy, keď hovoria sami medzi sebou. Táto požiadavka sa považuje niekedy za utopistickú, no je to jediná možnosť, ako vytvoriť nepočujúcemu dieťaťu aspoň približne rovnaké podmienky na rozvoj, ako má počujúce dieťa.

Totálna komunikácia sa má uplatňovať už v najútlejšom veku dieťaťa. Keďže výslovnosť a odzveranie sa môžu účinne rozvíjať až v neskoršom veku, v ranom detstve má absolútnu prevahu posunková reč. Výstavba reči postupne prebieha „dvojazyčne“ – orálne i posunkami. S pomocou zosilňovacej techniky sa zároveň využíva každý zvyšok sluchu. Totálna komunikácia sa používa i v období, keď je už v podstate orálna reč vybudovaná.

Gallaudetova univerzita vo Washingtone uskutočnila v 1976n prieskum na 145 školách pre nepočujúcich v USA. Ukázalo sa, že 121 škôl, t.j. 87,7% z nich pokladalo totálnu komunikáciu za základ výchovno- vzdelávacej činnosti. Je to významný poznatok, pretože ide o školy, ktoré majú v podmienkach anglosaského školského systému značnú metodickú nezávislosť a z hľadiska vybavenia potrebnou technikou patria k najlepším na svete.

Termín totálna komunikácia sa objavil prvý raz v 60.-tych rokoch nášho storočia a spája sa s dvoma menami: Dorothy Shifflettová a Roy Holcomb.

D. Shifflettová, učiteľka gymnázia pre nepočujúcich v Kalifornii, nebola s rečovým vývinom svojej nepočujúcej dcéry za pomoci čistej orálnej metódy spokojná. Preto začala používať pri výučbe nepočujúcich na svojej škole viacnásobne kombinovanú metódu. Deti sa učili orálnu reč, no pri použití odzverania, písania, sluchovej výchovy, daktylotiky a posunkov. D. Shifflettová okrem toho zaradila všetky nepočujúce deti do normálnej školy, kde mali spoločné vyučovacie hodiny kreslenia, telesnej výchovy, spoločné prestávky, obedy aj spoločné hodiny polytechnickej výchovy. Deti mohli voľne, podľa vlastného rozhodnutia, navštevovať ostatné vyučovacie hodiny, ba aj hodiny španielčiny. Tento prístup odkryl mnohé rezervy v komunikácii, zabezpečil nepočujúcim deťom zvýšený príliv poznatkov a stimuloval ich učenie.

Väčšiu pozornosť upútala totálna komunikácia až po zverejnení prác R. Holcoma, riaditeľa školy pr nepočujúcich Santa Anna v Kalifornii.

R. Holcomb si uvedomoval, že kľúčom k úspechu je dobrá komunikácia s dieťaťom, a to už v útlom detstve. Prostriedky na takéto komunikovanie videl v „totálnom“ prístupe. Tento prístup uplatňoval s učiteľmi a vychovávateľmi najprv na svojej škole, neskôr sa rozšíril aj do ostatných škôl v USA.

V posledných rokoch preniká totálna komunikácia aj do Európy, no tu ju neprijímajú odborníci bez výhrad. Je to najmä preto, že ju nesprávne chápu ako metódu posunkovej reči.

Nevyhnutnosť a pozitívny význam totálnej komunikácie uznali aj účastníci X. svetového kongresu Svetovej federácie nepočujúcich, ktorý sa konal v roku 1987 v Helsinkách.

Na kongrese sa zúčastnilo približne 1000 odborných a vedeckých pracovníkov. Zaujímavé je, že jednu tretinu z nich tvorili nepočujúci. Je to pravdepodobne výsledok uplatňovania totálnej komunikácie pri výchove a vzdelávaní. Mnohí z týchto nepočujúcich odborníkov pôsobia na univerzitách a školách pre nepočujúcich i vo vedeckých ústavoch.

Väčšina nepočujúcich špecialistov ovláda posunkovú reč, tí, ktorí ju neovládajú, uznávajú, že je to vážny nedostatok. Znalosť posunkovej reči sa pokladá za jeden zo základných

kvalifikačných predpokladov pre pracovníkov, ktorí pracujú so sluchovo postihnutými. Účastníci kongresu jednoznačne odmietli čistou orálnu metódu, pretože ako sa ukázalo, nepočujúcim nevyhovuje, je neefektívna a zapríčiňuje vážny informačný deficit a izoláciu nepočujúcich. Argumenty zástancov čistej orálnej metódy boli objektívne a na základe dlhodobých výskumov vyvrátené.

Prečo sa vo svete stále viac využíva práve totálna komunikácia? O tom hovoril už na spomínanom sympóziu o orálnej reči a vzdelávaní nepočujúcich v roku 1986 J. Hrubý.

Ako hovorí, ešte aj dnes často prevláda názor, že prakticky všetci sluchovo postihnutí majú zachované aspoň nejaké zvyšky sluchu, ktoré možno pri použití dokonalých slúchadiel a zlepšených metódach tzv. sluchového tréningu efektívne využiť. Cituje literárne pramene, ktoré túto domnienku popierajú a zároveň potvrdzujú existenciu úplnej hluchoty bez zachovania akýchkoľvek zvyškov sluchu.

Ako závažný argument podporujúci prechod k totálnej komunikácii uvádza Hrubý výsledky výskumov, ktoré ukazujú, že použitie čistej orálnej metódy v najútlejšom veku /asi do 4. – 5. roku/ a nasledovná „informačná podvýživa“ vedú k atrofii tzv. syntaktického centra mozgu. Toto centrum však nesmie chápať ako presne vymedzenú lokalizáciu v tkanive mozgu. Syntaktické „centrum“ v mozgu je rovnaké pre orálnu i posunkovú reč, a preto treba zabezpečiť akýmkoľvek spôsobom podnety pre jeho činnosť, a to v čase, keď ich podľa vývinových zákonitostí musí dostať. U nepočujúcich môže zabezpečiť tieto podnety jedine posunková reč.

Výsledky švédskeho výskumu rozličných skupín nepočujúcich detí nepočujúcich rodičov ukazujú, že u detí, ktoré začali používať posunkovú reč pred dosiahnutím prvého roku, prebiehal rečový vývoj rýchlejšie, tieto deti mali aj lepšie sociálne vzťahy v porovnaní so skupinou detí, ktoré začali s posunkovou rečou až okolo dva a pol roka, pričom sa rozvoj orálnej reči u nich nespomalil. Ukázalo sa aj to, že deti, ktoré si osvojovali orálnu reč až ako druhý jazyk po reči posunkovej, dosahovali v rečovom prejave lepšie výsledky ako deti podrobované čisto orálnemu programu. Na základe týchto poznatkov sa dnes v mnohých krajinách využíva totálna komunikácia skoro u všetkých sluchovo postihnutých detí, ba aj u detí nedoslýchavých, a to hneď po zistení sluchovej poruchy.

3.2 Simultánna komunikácia

Simultánna komunikácia je komunikačný prístup, ktorý je založený na spoluúčasti dvoch samostatne nezávislých jazykov. V našich podmienkach hovoríme o posunkovej slovenčine. Táto forma komunikácie sa používa najčastejšie pri tlmočení. Posunková reč v takejto komunikácii už vystupuje autonómne, ale prenecháva časť svojej jazykovej organizácie pravidlám príslušného jazyka hovoriacich. Na úrovni lexikálnych jednotiek zostáva posunok inflexný. V syntaxe sa však posunkovanie priraduje jazyku hovorenej reči, ktorú simultánne kopíruje. Táto posunková reč je preto bohatšia na slovné druhy, plnohodnotne sa využívajú predložky, zámená, nevynechávajú sa slovesá a pod.

Tlmočenie vlastnej posunkovej reči používa hovorenú reč v šeptanej forme, keď tlmočník výrazne artikuluje tak, aby poslucháči mohli dobre odzerať a zároveň sledovať posunkovú časť kódu.

Tlmočník musí byť schopný určitého posunu, alebo oneskorenia pri reprodukcii, ale i rozdeľovania pozornosti, musí ekonomicky hospodáriť so silami a vyberať podstatné fakty. Zároveň je potrebné odhadnúť určitú prognózu textu, aby bol zachovaný zmysel podanej informácie.

Pri tlmočení do posunkového jazyka nepočujúcich sa väčšinou jedná o publicistické a odborné texty, menej o umelecké texty či poéziu. Základnou požiadavkou prekladu je adekvátnosť účelu, ktorý má splniť. Prístupy k prekladu sú rôzne, záleží vždy na povahe textu, vedomostiach a schopnostiach tlmočníka prekonať odlišnosti dvoch jazykových štruktúr.

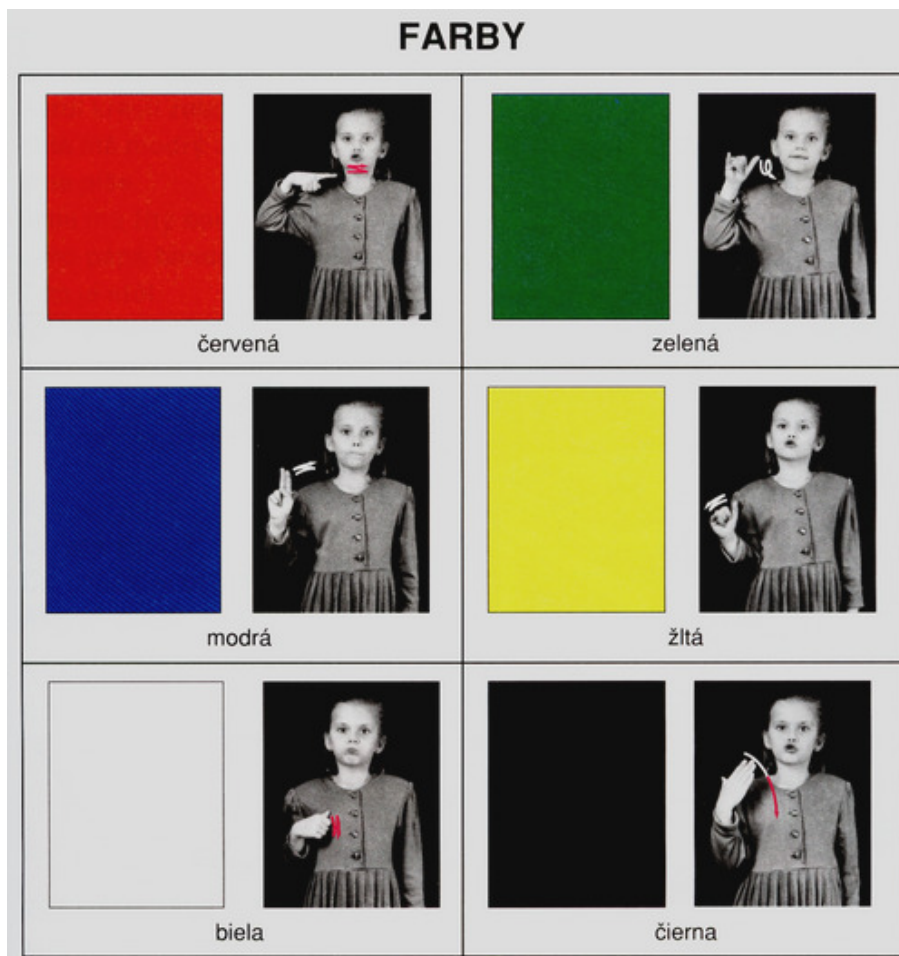
Pri preklade do posunkovej reči je potrebné:

- zachovať zmysel prekladaného textu a primeraným spôsobom text priblížiť nepočujúcim príjemcom informácií,
- používať čo najznámejšie a najvýstižnejšie posunky tak, aby bol prehľad zrozumiteľný nepočujúcim v plnom kontexte.

Ak posunková reč nemá adekvátny posunok k použitému slovu, je potrebné sa vyjadriť opisom, poprípade i vysvetlením javu.

Dôležité je, aby si tlmočník mohol pripraviť text, ktorý má pretlmočiť. To znamená zoznámiť sa s ním v dostatočnom časovom predstihu a vykonať úpravu textu k tlmočeniu, aby sa mu podarilo zodpovedajúcim spôsobom vyjadriť hlavné myšlienky.

Bez dôkladnej prípravy je tlmočenie mechanické, doslovné a nepočujúcim veľmi málo zrozumiteľné.

Obrázok 1 Posunky farieb Prameň: Učebnica: “Učím sa hovoriť”

3.3 Bilingválny prístup

Do pedagogiky sluchovo postihnutých preniká pojem bilingvizmus, čo v najširšom slova zmysle znamená ovládanie dvoch alebo viacerých jazykov.

Veľmi dôležitou skutočnosťou je fakt, v akých súvislostiach a prečo sa hovorí o bilingválnom prístupe:

1. V súvislosti s uvedomovaním si spoločenstva nepočujúcich ako špecifickej minority, požadujúcej isté ľudské práva, aj ako jazykovej menšiny. Komunita nepočujúcich si vytvára špecifické hodnoty, ich spôsob života vytvára to, čo môžeme nazvať aj kultúrou nepočujúcich.
2. V súvislosti s problémom osvojenia si jazyka ešte stále sa hľadá optimálny spôsob, ako naučiť dieťa, aby rozumelo jazyku a vedelo ho používať v komunikácii, ako aj na získanie poznatkov a informácií o okolitom svete. Poznatky z lingvistiky ako aj z vývinovej psychológie sa využívajú pre teoretické modely vysvetľujúce tieto procesy. /Groma, Tarcsiová, 1994/

Všetci zástancovia bilingválneho prístupu sa zhodujú v názore, že prvým /primárnym / jazykom má byť prirodzený posunkový jazyk, ktorý sa má osvojovať za bežných životných podmienok a druhým /sekundárnym/ jazykom má byť jazyk národa, v ktorom dieťa žije, ktorý

sa učí ako cudzí jazyk. Pretože bilingvizmus sa nechápe len ako súčasné, ale aj následné nadobudnutie dvoch jazykov. Dôležité u nepočujúcich je, že bilingvizmus predstavuje dva rozličné jazyky, dva rozličné kultúry, ktoré majú rovnaký základ, ale navonok sa ináč manifestujú, čo súvisí s rozličnými modalitami týchto dvoch jazykov.

Pre bilingválny prístup sú charakteristické tieto východiská /Johnson – Liedell, 1989/:

1. prvým jazykom nepočujúcich detí by mal byť prirodzený posunkový jazyk,
2. dieťa by malo začať využívať prirodzený posunkový jazyk čo najsôr, aby sa mohli využiť priaznivé efekty kritického obdobia,
3. najlepšimi vzormi pre osvojenie si posunkového jazyka, rozvíjanie spoločenskej identity a zvyšovanie spoločenskej sebaúcty u nepočujúcich detí sú nepočujúci používatelia posunkového jazyka, ktorí ovládajú tento jazyk plynule,
4. prirodzený posunkový jazyk, ktorý si nepočujúce dieťa osvojí, mu zabezpečuje najlepší prístup k učivu,
5. posunkový jazyk a hovorený jazyk nie sú rovnaké a preto sa musia oddeliť pri používaní a vo vyučovaní,
6. učenie sa hovoreného jazyka nepočujúcou osobou je procesom učenia sa druhého jazyka písaním i čítaním,
7. reč by sa nemala používať ako prvotné vodidlo pri osvojovaní si hovoreného jazyka u sluchovo postihnutých detí,
8. rozvíjanie rečových schopností sa musí uskutočňovať podľa programu, ktorý má k dispozícii rôzne metódy, z ktorých je každá určená pre špecifickú kombináciu etiológie a ťažkostí vyplývajúcich zo straty sluchu,
9. nepočujúce deti sa nepovažujú za „defektné modely“ normálne počujúcich detí,
10. prostredie s „najmenšími prekážkami“ pre nepočujúce deti je také, v ktorom si môžu osvojiť prirodzený posunkový jazyk a pomocou neho hovorený jazyk a učebnú látku.

Je dôležité si uvedomiť, že bilingválnym prístupom sa sledujú dva základné ciele:

- prvý sa týka jazykového a kognitívneho prístupu – posunková reč sa stáva prostriedkom pre osvojenie si hovoreného jazyka a súčasne sa tým napreduje a uľahčuje kognitívny vývin dieťaťa,
- druhý cieľ sa týka začlenenia nepočujúcich do spoločnosti.

Bilingválny prístup zásadne mení pohľad na problematiku integrácie. Tým, že dieťa spozná dva jazyky, sú mu sprístupnené dva svety a to svet nepočujúcich a svet počujúcich. V posledných rokoch sme svedkami toho, že mnoho autorov začína hovoriť o komunite nepočujúcich.

Je všeobecne známou skutočnosťou, že aj napriek presadzovaniu úplne orálnych metód v minulosti či už vo svete alebo u nás, typickým znakom nepočujúcich je spoločné uzatváranie manželstiev a vzájomne stretávanie sa.

Akým spôsobom sa ale vyššie spomenuté východiská uplatňujú v praxi? C. N. Gimbrone, V. M. Logiodice /1990/ vypracovali program pre nepočujúcich adolescentov využívajúcich bilingválne princípy cez zvládnutie ich prvého jazyka, a to amerického posunkového jazyka. Ich bilingválny program obsahuje päť kľúčových komponentov:

1. osvojenie si posunkovej reči ako prirodzeného jazyka v prirodzených podmienkach,
2. osvojovanie a rozširovanie poznatkov o jazyku – posunkovom a aj hovorenom, t.j. z čoho sa skladá posunok, slovo, že veta a fráza obsahujú určité segmenty, že existuje určitý slovosled a pod.,
3. tretím komponentom je učenie sa prekladu. Ide súbežne s rozvíjaním metalingvistických schopností. Pod prekladom sa na začiatku myslí tzv. glosovanie, čiže označenie posunku nejakým slovom z hovoreného jazyka, ktoré ho najviac približuje,
4. učenie sa hovoreného jazyka cez čítanie a písanie. Dôraz sa kladie na túto postupnosť: plynulosť v písomnom prejave vzhľadom na schopnosť o danej skutočnosti čo najviac vypovedať, zrozumiteľnosť správy a až nakoniec sa kladie gramatická správnosť,
5. posledným komponentom je aplikácia schopnosti v ďalšom vzdelávaní.

Pozornosť odborníkov sa ale primárne obracia na využitie bilingválneho prístupu od najútlejšieho veku, pretože práve toto obdobie je najdôležitejšie pre lingvistický vývin nepočujúceho dieťaťa.

S. K. Liedell a R. E. Johnson /1991/, vypracovali teóriu na základe poznatku, že nepočujúce dieťa nie je schopné si osvojovať dva jazyky a súčasne prijímať školské vedomosti.

Ich postup je nasledovný:

1. osvojovanie si primárneho jazyka,
2. socializácia a osvojovanie si pojmov odrážajúcich okolitý svet a vzťahy v ňom,
3. osvojovanie si druhého – hovoreného jazyka /angličtina/,
4. osvojovanie si učebného obsahu cez interakciu s dospelými a spolužiakmi v triede,
5. vyučovanie školského obsahu s využitím gramotnosti.

POLE

Kto je tam? Čo je tam? Čo robí? Aký? Aká? Aké? Kde?

vyoráva
zbiera
kukurica

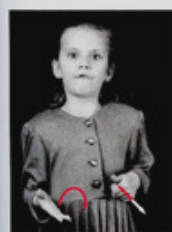

vrece

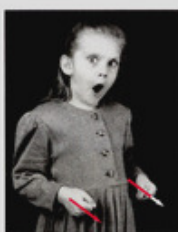
vlečka

orie
pluh
voz

POSUNKUJ.

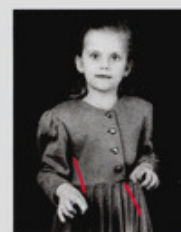
vyoráva

orie

pluh

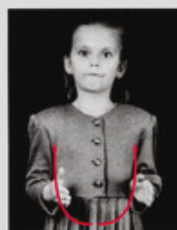
zbiera

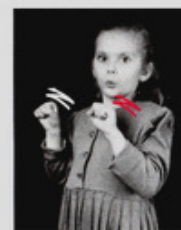
voz

vlečka

vrece

kukurica

Obrázok 2 Posunky na tému: Pole
Prameň: Učebnica: Učím sa hovoriť

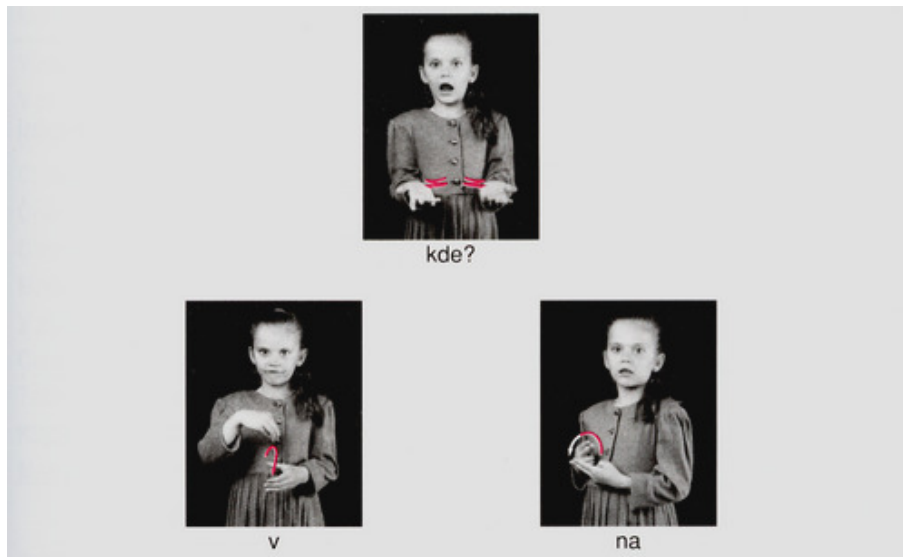
Podmienky pre zavedenie bilingválneho prístupu vo vyučovaní nepočujúcich detí:

- prirodzené akceptovanie spoločenstva nepočujúcich a ich komunikačného prostriedku, ktorý z pohľadu lingvistiky je rovnocenný s jazykom používaným počujúcimi,
- príprava pedagogických pracovníkov. V rámci bilingválneho prístupu je potrebné, aby v škole boli počujúci, ale aj nepočujúci učitelia, pričom musia ovládať jazyk počujúcej spoločnosti, ale aj prirodzený posunkový jazyk. Ich úloha je v rámci vyučovania odlišná, pretože majú deťom sprostredkovať dva odlišné svety, dva odlišné jazyky,

- nové curriculum, v ktorom posunkový jazyk je chápaný ako nezávislý samostatný jazyk a zároveň bilingvizmus je jedným z dôležitých cieľov vyučovania nepočujúcich,
- zabezpečenie prirodzeného kontaktu d obidvoma svetmi, aby dieťa si jasne uvedomovalo ich existenciu a na základe tejto skutočnosti dokázalo rozlišovať, situácie, osoby, na ktoré sa viaže posunkový jazyk a na ktoré hovorený jazyk.

3.4 Posunková komunikácia učiteľa sluchovo postihnutých

Významom posunkovej reči v pedagogickom procese sa u nás zaoberali viacerí. Ich názory sa líšia v tom, či možno posunkový jazyk využiť vo vyučovacom procese na rozvíjanie hlasitej /orálnej/ reči. L. Štejgerle /1989/ napríklad tvrdí, že posunková reč akokoľvek vylepšená alebo unifikovaná a nie je schopná pomáhať budovať a rozvíjať orálnu reč. Podobne M. Gaži /1989/ uvádza, že posunková reč a orálna reč disponujú úplne inými štruktúrami s tým, že posunková reč prekrýva reč orálnu a snaží sa jej vtlačať svoju štruktúru.

Obrázok 3 Posunky predložiek Prameň: Učebnica: „Učím sa hovoriť“

Naopak, Š. Csonka a F. Dancák /1989/ odporúčajú hlbšie porovnať posunkový jazyk so slovenčinou a využiť ho na rozvíjanie a osvojovanie si jazyka.

Diskusie vedené na úrovni teoretických argumentov naďalej pokračujú. Domnievame sa, že do nich treba vniesť aj empirický pohľad. Najprv je potrebné vedieť, v akých súvislostiach a formách sa komunikačné prostriedky /vrátane posunkového jazyka/ pri vzdelávaní nepočujúcich skutočne používajú. Až po dôkladnom poznaní všetkých zložiek komunikácie pedagógov so sluchovo postihnutými deťmi sa môžu vyvodit' ďalšie závery pre pedagogickú prax.

Používanie posunkovania, posunkovej komunikácie sa zisťovalo aj na našich školách. Zisťovalo sa nie len to, či učiteľ používa posunky, ale aj s akými žiakmi komunikuje častejšie posunkami. Zistilo sa častejšie používanie posunkovej komunikácie so žiakmi, ktorí majú

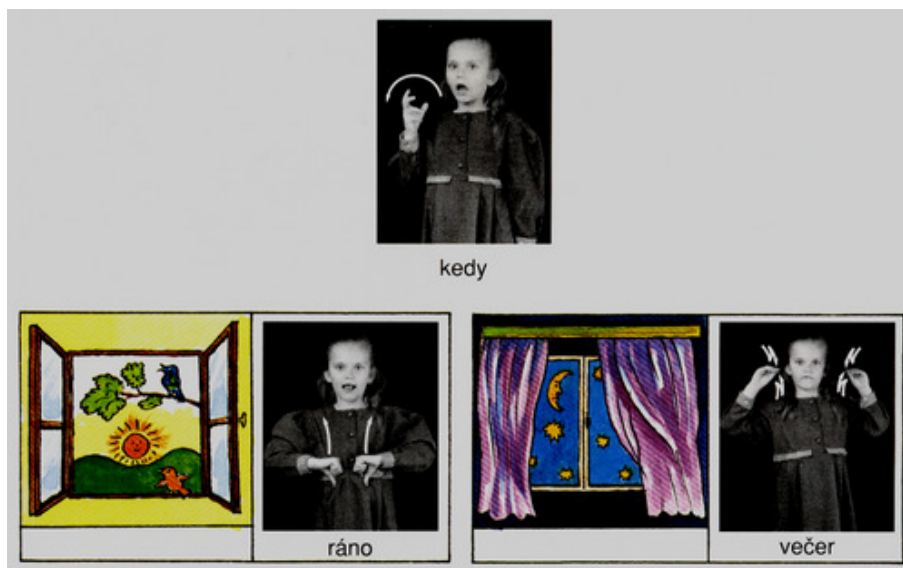
väčšie komunikačné problémy a nižší intelektový a školský výkon. Učítelia zdôrazňovali používanie posunkovej komunikácie na lepšie nadviazanie kontaktu so žiakmi, dokonalejšie preberanie vyučovacej látky, vysvetľovanie niektorých pojmov, možnosť preberať učivo vo väčšom rozsahu, akceptovanie prirodzenosti používania posunkovej reči v komunikácii so sluchovo postihnutými deťmi.

M. Groma a D. Tarcsiová /1993/ vo svojom prieskume pod posunkovaním /posunkovou komunikáciou/ rozumejú používanie celého spektra výrazových prostriedkov od ojedinelého izolovaného posunku, až po komunikáciu založenú na posunkovom jazyku. Do posunkovej komunikácie nezaraďujú používanie niektorých manuálnych výrazových prostriedkov /daktylu, pomocných artikulačných znakov/.

Nadradený je pojem, ktorý v sebe zahŕňa komunikáciu posunkovaním, daktylom alebo pomocnými artikulačnými znakmi, t.j. manuálna komunikácia, príp. manuálna forma komunikácie.

Spôsob používania posunkov: po vyhodnotení protokolov z vyučovacích hodín dospeli k poznatku, že manuálna zložka komunikácie je obsiahnutá prakticky v komunikačnom prístupe každého učiteľa. Napriek tomu hovoria o výraznejších odlišnostiach aj medzi jednotlivými učiteľmi. Rôznia sa v tom, ako manuálne výrazové prostriedky používajú a ako ich zakomponujú do hovoreného prejavu.

Zistili, že ani dvaja pedagógovia zo vzorky nevyužívali posunky, posunkovú reč, daktyl alebo pomocné artikulačné znaky identicky. Často sa stretli s tým, že manuálna zložka výpovede učiteľa netvorila obsahovo jednotiaci celok s hovorenou výpoveďou. Posunkami sa iba dopĺňala hovorená výpoveď.

Obrázok 4 Posunky prísloviak Prameň: Učebnica „Učím sa hovoriť“

Ďalšiu skupinu učiteľov tvorili tí, ktorí sa snažili simultánne produkovať výpovede v hovorenej aj posunkovej podobe tak, že každému slovu zodpovedal posunok.

Gramatika posunkovej reči: učiteľov, ktorí komunikovali súčasne hlasitou rečou a posunkovou rečou, interferovala do posunkovej reči slovenčina vždy. Charakteristickým

znakom toho je slovosled, ktorý sa podriaďuje slovosledu vypovedanému v hlasitej reči. Nezaznamenali prítomnosť dvoch rôznych slovosledov, iný pre hovorenú reč, iný pre posunkovanie. To znamená, že slovosled typický pre prirodzenú posunkovú reč nepoužíva ani jeden učiteľ.

Forma posunku: počas pozorovania sa nepodarilo podrobnejšie analyzovať správnosť posunkov, ktoré učitelia používali. Metóda priameho pozorovania neumožňovala analýzu až do takého detailu.

DETSKÁ IZBA

Kto je tam? Čo je tam? Čo robí? Aký?

lepílo
skladá
stavebnica

nožnice

plastelína

lepí
strihá
modeluje

POSUNKUJ.

lepílo lepí plastelína modeluje

nožnice strihá stavebnica skladá

Obrázok 5 Posunky na tému: Detská izba

Prameň: Učebnica: „Učím sa hovoriť“

Používanie ďalších manuálnych foriem komunikácie, príp. pomocných manuálnych prostriedkov: k celému komplexu manuálnej komunikácie patrilo aj využitie daktylnej reči

a pomocných artikulačných znakov. Za najzávažnejšie zistenie možno považovať to, že pomocné artikulačné znaky sa v priebehu komunikácie prekrývajú s funkciou daktylu.

Zistili, že pomocné artikulačné znaky a daktyl používali učitelia na opravu chybných výslovností, na zvýraznenie niektorej hovorenej hlásky, na zdôraznenie hlásky, ktorú žiak vynechal, na zvýraznenie pádovej koncovky alebo na vyhláskovanie celého slova, prípadne vetnej časti.

I keď sa za oficiálnu metódu, ktorá sa v našich školách doteraz používala, považuje orálna metóda, vidieť, že posunková komunikácia je počas vyučovania významne zastúpená.

ZÁHRADA

Kto je tam? Čo je tam? Čo robí? Aký? Aká? Aké? Kde?

hruška oberá debnička		orech obíja oberač
	rebrík	slivka

POSUNKUJ.

			
hruška	oberá	orech	obíja
			
debnička	rebrík	slivka	oberač

Obrázok 6 Posunky na tému: Záhrada Prameň: Učebnica: „Učím sa hovoriť“

4. POUŽITIE VIDEOPOSUNKOV VO VYUČOVACOM PROCESE

Jedným z činiteľov spoluúčinkujúcim a harmonizujúcim s celým výchovným prostredím dieťaťa je kniha. Kontakt s knihou je takou prirodzenou potrebou počujúceho dieťaťa ako hra, ako rôzne formy pohybovej, poznávacej alebo verbálnej aktivity. Sluchovo postihnuté deti u nás sú vo veľkej miere o uvedené skutočnosti ukrátené. Na Slovensku donedávna neexistovala kniha so zobrazením posunkov slov pre sluchovo postihnutých.

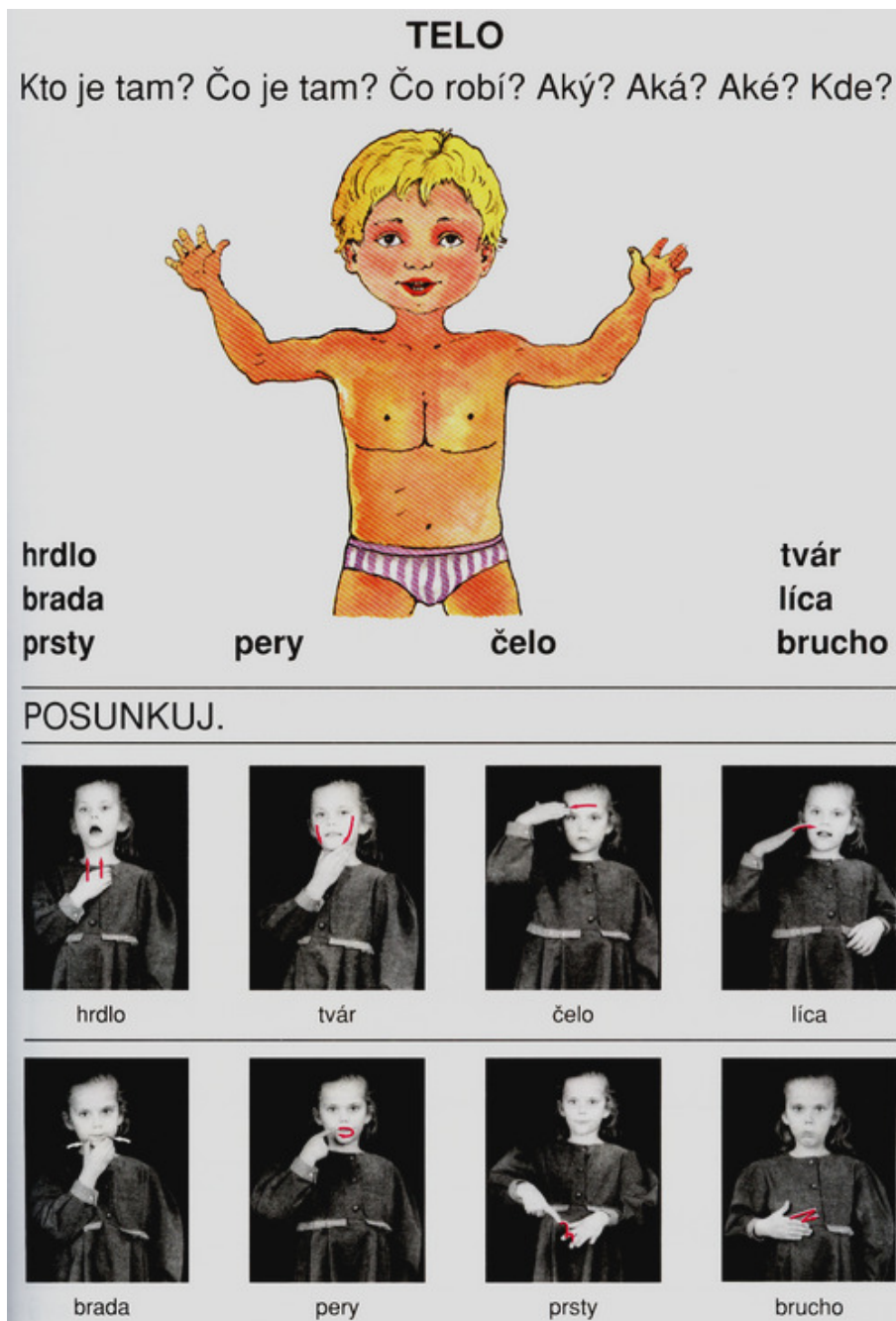
Učebnica „Učím sa hovoriť“ autorov Kohut, Kyselá schválená MŠ SR bola vydaná ako prvá učebnica s vyobrazením kodifikovaných posunkov pre sluchovo postihnutých žiakov – B variant. Posunky sú znázornené pomocou fotografií s grafickým znázornením pohybu rúk a prstov. O tom, že sluchovo postihnutí sú samostatná minoritná spoločnosť, už dnes nikto nepochybuje. Preto je našou povinnosťou naučiť sluchovo postihnuté deti komunikovať nie iba s počujúcimi, ale aj navzájom medzi sebou. Preto je potrebné ich naučiť posunkom kodifikovaným, s príslušnou motorikou prstov a rúk, pohybom tela, mimikou tváre, v primeranom tempe a v správnom priestore. To je možné, ak dieťa vidí posunok v pohybe. Prílohou učebnice je súbor obrázkov preberaných pojmov. Preto sme sa rozhodli nasnímať posunky v pohybe s využitím obrazovej prílohy z učebnice. Nechceli sme narušiť integritu výtvarného zobrazenia učebnica – obrazová príloha a tým sťažiť zrkovú vnímanie žiakmi.

Učebnica je delená na témy, počet tém korešponduje počet vyučovacích týždňov v školskom roku. Ku každej téme je osem výstižných slov. Názvy farieb, príslovky, predložky, spojky, častice sú vložené samostatne v priebehu jednotlivých tém. Jedna téma sa vyučuje jeden týždeň, štyri vyučovacie hodiny.

Na prvej vyučovacej hodine, po motivačnej časti prehráme slová a posunky. Dôraz kladieme na spojenie posunku s obrazom. Zvukovú stránku slova a výslovnosť si v tejto fáze vyučovania nevšímame, žiakov neprerušujeme vo výslovnosti, neopravujeme výslovnosť. Overujeme, či žiaci pochopili význam slova. Ak nemajú upevnený význam slova, pomocou rôznych pomôcok im význam vysvetľujeme. Ak sme si overili, že žiaci význam slova pochopili, pristúpime k ďalšej fáze, a to k vykonaniu správneho posunku. Prehráme žiakom posunok a oni posunok frontálne dva, tri razy za sebou opakujú. Samozrejme, všetci žiaci nevykonajú posunok správne. V tejto časti slovo posunkuje učiteľ, presne ukáže polohu prstov, rúk, ich pohyb. Nasleduje fáza individuálnej korekcie nesprávne vykonaných posunkov u žiakov. Najčastejšími chybami je priveľká rýchlosť vykonania posunku, nedodržanie základnej polohy rúk, z ktorej posunok začína, nedôsledný pohyb rúk a prstov. Po dôslednom precvičení posunku začneme so správnym prečítaním slova. V tejto fáze vyučovania korigujeme nesprávnu výslovnosť, artikuláciu. Táto činnosť je ohraničená jednou vyučovacou hodinou, v závere ktorej si overíme správnosť vykonania posunku spolu so správnou výslovnosťou.

Na nasledujúcej hodine spájame slová do jednoduchých viet, pracujeme s textom. Využívame text a obrázky v učebnici. Žiaci prečítajú slovo, musia k nemu správne priradiť obraz a naopak, k obrazu priradzujú významovo správne slovo. Rozsah slov a obrazov je rozšírený o pojmy z predchádzajúcich tém. Postupne sa prechádza k zadávaniu otázok a k vyžadovaniu správnych odpovedí, k tvoreniu otázok k textu, k práci so súvislým textom. Na záver preberanej témy od žiakov požadujeme súvislú výpoveď o preberanej téme so správnym použitím posunkov, zadávame otázky. Využívame iný obrazový a textový materiál k danej téme, nie iba učebnicu.

Posunky sú zaznamenané pre DVD a video nosiče. S takto zobrazenými posunkami sa dá pracovať v triedach vybavených videoprehrávačmi s TV, v triedach s PC a na interaktívnej tabuli. Používanie posunkov je možné využívať na rôznych typoch vyučovacích hodín, i v rôznych častiach hodiny slovenského jazyka, komunikačných zručností i individuálnej logopédie. Používanie video posunkov sa osvedčilo v úvodných častiach ako motivačný faktor, pri upevňovaní slov i pri preverovaní. Opakovaním prehrávania obrazu sa upevňuje správnosť vykonania posunku, pohyb rúk, dlaní, prstov v správnom priestore tela, v primeranom tempe. Pedagóg má priestor na korekciu posunkov vykonávaných žiakom individuálne. Dieťa zároveň s posunkom vizuálne vníma aj obraz, fixuje si obraz s posunkom. Až po upevnení posunku a obrazu sa pristúpi k prečítaniu slova, nekladie sa dôraz na výslovnosť. Opakovaním sa upevňuje obraz, posunok a grafický záznam slova. Až v následnom postupe sa vyvodzuje správna výslovnosť slov a jednotlivých hlások. Opakovaním vizuálneho vnímania obrazu v pohybe žiak zároveň upevňuje odzveranie slov z pier. Z toho dôvodu sa kládol pri snímaní na výraznú artikuláciu a pomalé tempo výslovnosti. Pri použití individuálneho načúvacieho aparátu a slúchadiel súčasne sa využíva sluch či jeho zvyšky v závislosti od druhu a stupňa sluchového postihnutia. Vzájomným prepojením dynamického posunku, obrazu, grafického záznamu slova, odzverania a zvukovej stopy si sluchovo postihnuté dieťa skôr a hlbšie zapamätá slovo a jeho význam. Pri takomto spôsobe práce sa pedagógovi otvára široká škála postupov, možností, vzájomných kombinácií pri vzdelávaní sluchovo postihnutých.

Obrázok 7 Posunky na tému : Telo Prameň: Učebnica: „Učím sa hovoriť“

ZÁVER

Históriu vzdelávania sluchovo postihnutých poznačuje neustále hľadanie čo najoptimálnejších metód a foriem vzdelávania. Toto hľadanie sa nevyhlo sporom o význame posunkovej reči vo vzdelávaní a výchove sluchovo postihnutých. Posunková reč bola často odmietaná svojím nepriaznivým vplyvom na rozvíjanie hovorenej reči sluchovo postihnutých. Argumentovalo sa tým, že sluchovo postihnutí si neosvojujú vzory hovorenej reči, pretože posunková reč hovorenú „prekrýva“. Posunková komunikácia je v našich školách pre sluchovo postihnutých zastúpená. Každý učiteľ má snahu naučiť deti čo najviac a pritom používa všetky dostupné

prostriedky komunikácie, posunky nevyvímajúc. No nie je oficiálne dané a ani metodicky rozpracované, ako posunkovú komunikáciu používať.

Pritom v iných krajinách sú vypracované prístupy využívajúce posunkovú komunikáciu /totálna komunikácia, kodifikované posunkové systémy, simultánna komunikácia, bilingválny prístup/.

Pokiaľ sa niektorá škola rozhodne pre komunikačný prístup s využitím posunkovej reči, možno odporúčať čo najväčšiu korešpondenciu medzi hovorenou a posunkovou výpoveďou – posunkovanú slovenčinu. Takáto komunikácia sa zdá byť optimálna nielen pre porozumenie obsahu, ale aj pre lepšiu orientáciu žiaka v jazyku a jeho gramatike vôbec.

Či učiť dieťa posunkovej reči alebo nie, nie je však len otázkou špeciálnej pedagogickej starostlivosti sluchovo postihnutých. Pre nich je posunková reč aj silnou sociálnou hodnotou v ich komunite, kde sa však nejedná o posunkovanú slovenčinu, ale o posunkovú reč v najčistejšej podobe.

Chcem vyjadriť presvedčenie, že táto predložená práca čiastočne prispeje k riešeniu problematiky využitia posunkov a poskytne ďalšie námety pre prácu pedagógov sluchovo postihnutých vo výchovno-vzdelávacom procese.

ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ZDROJOV

BALÁŽ, J. a kol.: Interpersonálna komunikácia a jej poruchy. Bratislava, SPN 1989, s. 73-79.

CSONKA, Š. a kol.: Frekvenčný slovník posunkovej reči. Bratislava, SPN 1986.

CSONKA, Š. a kol.: Posunkový jazyk a lingvistika. In: Orálna reč a vzdelávanie nepočujúcich. Bratislava, SPN 1989, s. 73-79.

DANCÁK, F.: Tvorenie a rozvíjanie reči v rámci vyučovania slovenského jazyka v 6. -9. ročníku ZŠ pre nepočujúcich. In: Orálna reč a vzdelávanie nepočujúcich. Bratislava, SPN 1989, s. 81-88.

FREEMAN, R. D.: Tvé dítě neslyší? Praha, Federace rodičů a přátel sluchovo postižených, 1991.

GAŽI, M.: Orálna reč v systéme vzdelávania nepočujúcich v ČSSR. In: Orálna reč v systéme vzdelávania nepočujúcich. Bratislava, SPN 1989, s. 190-195.

GROMA, M. – DOČKAL, V.: Posunková reč nepočujúcich. Psychológia a patopsychológia dieťaťa, príloha č. 2, 1992, s. 1-15.

GROMA, M. – TARCSIOVÁ, D.: Posunková komunikácia učiteľa nepočujúcich. Pedagogická revue, 1993, s. 171-182.

GROMA, M. – TARCSIOVÁ, D.: Vytváranie podmienok pre uplatnenie bilingválneho prístupu u nepočujúcich. EFETA, 1994, č. 3, s. 8-10.

JANOTOVÁ, N.: K problematice dorozumívání neslyšících dětí. Otázky defektologie, 1983, č. 9, s. 352-361.

JOHNSON, R. E. – LIEDELL, S. K.: Unlocking the Curriculum: Principles for Achieving Access in Deaf Education. Department of Linguistics and Interpreting and the Gallaudet Research Institute. Washington 1989.

KRAHULCOVÁ – ŽATKOVÁ, B.: Pedagogika sluchovo postihnutých. Bratislava, UK 1993.

MISTRÍK, J.: Posunková reč – reč bohatá. Gong, 1985, č. 4, s. 64-65.

NEUROTH – GIMBRONE, C. – LOGIODECE, C. M.: A Cooperative Language Program for the Adolescent Utilizing Bilingual Principles. In: Bilingual Consideration in the Education of the Deaf Student. ASL – English, Las Vegas, 1990, s. 123-149.

ŘEHÁKOVÁ, K.: K otázce gramatika vlastního znakového jazyka neslyšících. Teorie a praxe speciální pedagogiky č. 2, 1989/90, s. 71-78.

ŘEHÁKOVÁ, K.: K syntaxi vlastního jazyka neslyšících. Teorie a praxe speciální pedagogiky č. 3, 1989/90, s. 122-126.

ŘEHÁKOVÁ, K.: K teorii převodu mluvených jazyků do vizuálně pohybových jazyků. Teorie a praxe speciální pedagogiky č. 6, 1989/90, s. 273-279.

SOLOVJEV, I. M. a kol.: Psychologie neslyšících dětí. Otázky defektologie, 1982/83, č. 2, s. 41-48.

ŠTEJGERLE, L.: Orálna a posunková reč z hľadiska sociálnej komunikácie a integrácie. In: Orálna reč a vzdelávanie nepočujúcich. Bratislava, SPN 1989, s. 81-86.

UHERÍK, A.: Hluchota, reč, poznanie. Bratislava, Osveta 1990.

ZOZNAM PRÍLOH

Príloha 1 DVD nahrávka